

Тетяна Мяскова,

ст. наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук

**РОДОВЕ ЗІБРАННЯ ХРЕПТОВИЧІВ:
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті розкрито історію створення та сучасний стан родового зібрання білоруських магнатів графів Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів. Підкреслено, що сьогодні бібліотека Хрептовичів стала об'єктом значної уваги білоруських та українських науковців, які спільно працювали над створенням DVD «Книжкове зібрання роду Хрептовичів», що вийшов за підтримки ЮНЕСКО у грудні 2009 р.

Ключові слова: родове зібрання Хрептовичів, Щорсівська книгозбірня, рукописні каталоги, текстові електронні копії.

Основна мета наукових досліджень, які проводяться відділом бібліотечних зібрань та історичних колекцій в рамках загальних наукових програм НБУВ, – створення науково-інформаційних ресурсів історико-культурного змісту на базі книжкових фондів, що мають загальнонаціональне значення. Пріоритетним напрямом роботи відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ є дослідження історичних бібліотек та спеціалізованих книжкових колекцій як історико-культурного джерела. Одним із результатів виконання планових наукових програм є введення у науковий обіг унікальних колекційних книжкових фондів різних за походженням, часом створення та змістом, а також формування науково-інформаційних ресурсів, що включає: науковий опис, створення каталогів, довідників, баз даних, реєстрація книжкових колекцій у Державному реєстрі національного культурного надбання України.

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігається більше десяти книжкових колекцій, які класифікуються як родові історико-культурні книжкові фонди. Серед таких книжкових зібрань – родова книгозбірня Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів. Нагадаємо, що Хрептовичі – відомий білоруський магнатський рід, де були військові та державні діячі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (мали титул графа). Йоахим Литавор Хрептович (1729–1812) – відомий політик, меценат, бібліофіл. З 1772 р. обіймав посаду підканцлера литовського. У

подальшому – член Едукаційної комісії (Komisja Edukacji Narodowej¹). Перед останнім (третім) поділом Польщі в 1793 р. Йоахим Литавор Хрептович став великим канцлером литовським², останнім в історії за час існування Речі Посполитої. Його син Адам Хрептович (1768–1844) був візитатором³ литовських шкіл, почесним членом імператорського Віленського університету. Меленій Хрептович (1809–1892), племінник А. Хрептовича, – відомий російський дипломат. Костянтин Аполлінарійович Хрептович-Бутеньов — син сестри Меленія Хрептовича. Основу бібліотеки збрала одна людина протягом всього життя – Йоахим Литавор Хрептович. Бібліотека склалась впродовж другої половини XVIII ст. та першого десятиріччя XIX ст. Архівні джерела, копії історичних документів склали зібрання рукописів з історії Польщі та Литви кінця XVI–XVIII ст. Одним з найбільших джерел поповнення родового зібрання Хрептовичів стало зібрання європейських стародруків кардинала Йосифа Імперіалі, бібліотеку якого було викуплено Й. Хрептовичем у держави. Переважну більшість бібліотеки кардинала Імперіалі становили релігійні памфлети періоду Реформації. З часом Й. Хрептович викупив і частину зібрання польського богослова, засновника Варшавської публічної бібліотеки єпископа Йосифа Залуського (1702–1774)⁴. Ще одне джерело поповнення книгозбірні – бібліотеки ліквідованих католицьких монастирів, які Й. Л. Хрептович скуповував, подорожуючи Європою. Це були польські видання XVI–XVIII ст., серед яких переважають сеймові декрети, зібрання польської літератури того часу в оригіналах та перекладах, повна колекція польських видань XVIII ст., збірка памфлетів та агіток часів Б. Хмельницького. Колекцію старовинних карт було подаровано Йоахиму Литавору останнім польським королем Станіславом Августом Понятовським. Крім того, Йоахим Хрептович поширив практику поточного комплектування фонду своєї бібліотеки. Завдяки цілеспрямованій бібліофільській діяльності Йоахима Литавора Хрептовича в м. Щорси, фамільному маєтку графа, виникла найбільша приватна бібліотека на території тогочасної Білорусі. До складу родової книгозбірні входили західноєвропейські та польські видання XV–XVIII ст., друковані у найбільш відомих друкарських центрах таких міст Європи, як Венеція, Варшава, Базель, Краків, Гродно, Львів, Полоцьк, Луцьк. Після смерті Йоахима Литавора його син Адам продовжував справу батька і також поповнював бібліотеку. Бібліотека Хрептовичів не була мертвим скарбом: в Щорси, для того щоб ознайомитися з фондами книгозбірні, а також для наукової та творчої роботи приїздили працювати А. Міцкевич, І. Онацевич, Й. Лелевель, Ю. Ярошевич, Я. Снядецький, Л. Кондратович, Я. Чечот та

інші⁵. На момент смерті Адама Хрептовича родова бібліотека складала до 7600 назв у 10 000 томах. Після смерті Адама Хрептовича бібліотека не поповнювалась, оскільки прямих нащадків у графів не було, і бібліотекою опікувались Іриній Хрептович та його син – російський дипломат Мелетій Хрептович. З 1892 р. власником маєтку Щорси стає Михайло Аполлінарійович Хрептович-Бутеньов, а з 1899 р. – його брат Костянтин Аполлінарійович Хрептович-Бутеньов. Брати Бутеньови переймалися долею родової книгозбірні і запросили на початку 90-х років XIX ст. для її упорядкування відомого вченого С. Л. Пташицького, який зробив її опис та склав короткий огляд рукописів. На початку 1914 року родову книгозбірню Хрептовичів на умові депозитарного зберігання передають до імп. Університету Св. Володимира. Детальніше дізнатися про архівний, юридично не підкріплений, документ про передачу Щорсівської книгозбірні до Києва можна у праці В. Шумейка⁶.

З 1914 р. родова книгозбірня Хрептовичів зберігалась в університетській бібліотеці окремим комплексом. Під час першої світової війни родова бібліотека Хрептовичів була евакуйована до Саратова. Певний час зібрання зберігалося у фонді Київського інституту народної освіти, відкритого на базі Університету. У 1926–1927 рр. бібліотека Імператорського університету св. Володимира була передана до складу Всенародної бібліотеки України (ВБУ, зараз НБУВ) разом з усіма її колекціями та зібраннями, у тому числі родовим зібранням Хрептовичів. У 1941–1944 рр., разом із іншими колекціями та зібраннями ВБУ, родова бібліотека графів Хрептовичів була евакуйована до Уфи. Саме тоді, у 1941 р., на Київському вокзалі останні ящики з книгами, що евакуювалися з ВБУ, серед яких знаходилася частина родового зібрання Хрептовичів, потрапила під бомбардування німецької авіації. Імовірно, якась частина книжок із зібрання Хрептовичів тоді згоріла. У архіві Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються документи, датовані 1941 та 1942 роками, двох перевірок ящиків, що прибули з Києва до Уфи⁷. Згідно з результатами перевірки бібліотеки Хрептовичів, що проводилась восени 1942 р. І. Тутковською, Т. Раєвською та Л. Винер, у її складі були відсутні 17 номерів ящиків. Деякі українські науковці⁸ посилаються на документ, що був складений для німецької окупаційної влади колишнім співробітником БАН О. І. Полуляхом⁹, де стверджується, що до Уфи відправлялися 5 транспортів з цінними ящиками. Останній шостий транспорт, у якому, ймовірно, знаходилася частина книг з бібліотеки Хрептовичів, не був відправлений в евакуацію, оскільки почалось бомбардування вокзалу «Київ-Товарний». Проте долю відсутніх ящиків неможливо встановити, оскільки не

проводилась звірка наявності після першої евакуації у 1914–1916 рр. А також, за версією Є. О. Колесник¹⁰, з посиланням на польські джерела, ще в університетській бібліотеці були вилучені дублетні видання. У 1944 р. родові зібрання Хрептовичів разом з усім фондом ВБУ повертається у Київ, де і зберігається окремим комплексом у складі відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ до сьогодні. Це окремий комплекс документів (близько 2000 од. зб.), видання першої половини XVI ст. знаходяться у штучно сформованому фонді палеотипів. Теоретично книги з родового зібрання Хрептовичів можуть знаходитися ще у таких відділах НБУВ: відділ стародруків та рідкісних видань; сектор картографічних видань відділу обслуговування читачів літературою природничого і технічного профілю; відділ образотворчих мистецтв, обмінно-резервний фонд. Рукописи з родового зібрання Хрептовичів знаходяться в Інституті рукопису НБУВ. Книги із «Щорсівської бібліотеки» можуть бути виявлені в результаті вибіркового перегляду *de visu* у вказаних відділах. Крім того, поодинокі книги із родової книгозбірні знаходяться у спеціалізованих бібліотеках науково-дослідних інститутів НАНУ (Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного) та у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Оскільки до імп. Університету св. Володимира була передана суто наукова частина бібліотеки графів Хрептовичів, а французька белетристика залишилась у Щорсах, П. В. Голобуцький з посиланням на польські джерела, особливо на Е. Хвалевіка, запропонував версію, що ця частина бібліотеки зберігалась у Щорсах до 1939 р. – часу, коли там жив останній володар маєтку граф Костянтин. А частина книг з родового зібрання Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів була вивезена К. А. Хрептовичем-Бутеньовим до Москви ще на початку першої світової війни, де була націоналізована радянським урядом разом із меблями, гравюрами, портретами. Частина з них потрапила до музею Червоного мистецтва у Москві. Архів графів Хрептовичів у 1925 р. опинився у Ленінградській публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (зараз Російська національна бібліотека, м. Санкт-Петербург)¹¹.

Наукові дослідження з вивчення власної історико-культурної спадщини проводять й інші країни. З 2004 р. за підтримки Московського офісу ЮНЕСКО та національної комісії Республіки Білорусь у справах ЮНЕСКО співробітниками Національної бібліотеки Білорусі реалізовано низку проектів наукового та прикладного характеру, серед них такі відомі, як реконструкція архіву Радзивіллів та електронний архів видатного композитора та політичного діяча Огінського.

Національна бібліотека Білорусі (далі НББ) розробила проект Державної програми «Память Беларуси». Ця програма спрямована на збереження документного надбання, що є зараз у Білорусі, а також за межами країни. Основна мета – забезпечити доступ до документів у електронному варіанті, для чого стало необхідним створення центрів та лабораторій з оцифрування. Це не лише міжвідомчий, але й міжнародний проект, оскільки необхідні документи знаходились в музеях, бібліотеках та архівах не тільки Білорусі, але України, Росії, Польщі. Незважаючи на те що у Білорусі близько мільйона рідкісних та унікальних пам'яток, з яких близько 750 тисяч примірників потребують першочергових заходів зі збереження, програма передбачала повернення до Білорусі цілої низки бібліотек та колекцій, які знаходяться за межами країни, але для неї мають історичне значення.

Окрім бібліотек Радзивіллів, Івана Колодєєва та інших діячів світової культури увагу білоруських науковців привернула і родова книгозбірня Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів.

ЮНЕСКО підтримала ініціативу НББ з реконструкції родового зібрання Хрептовичів і надала їй відповідний грант. Оскільки повернення родової книгозбірні Адама та Йоахима Литавора Хрептовичів в оригіналі неможливе, знайшли альтернативний варіант – реконструкцію бібліотеки Хрептовичів у електронному вигляді.

Виконання важливого міжнародного проекту здійснювалось за участю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де зберігається основна частина родового зібрання Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів. 15–16 квітня 2009 р. у НБУВ пройшов семінар, присвячений цьому проекту ЮНЕСКО. Було обговорено співпрацю між НБУВ та НББ над проектом «Створення каталогу «Бібліотеки Хрептовичей». З обох сторін було призначено координаторів проекту та погоджено організаційні питання. Головним завданням було провести бібліографічну реконструкцію бібліотеки Хрептовичів на базі першоджерел, а також обговорено концепцію видання рукописних каталогів, що зберігаються в НБУВ. Особливу увагу було приділено оцифруванню титульних сторінок видань із бібліотеки Хрептовичів, обговорено методи опису та сканування документів.

У рамках співпраці між нашими бібліотеками Національній бібліотеці Білорусі було передано близько 2500 електронних копій титульних сторінок книг із родового зібрання Хрептовичів, включаючи копії екслібрисів та інших книжкових знаків, що відтворюють історію формування родового зібрання (окремо були передані фотокопії інкунабул та палеотипів), а також

фотокопії карток з каталогу, складеним, вочевидь, або бібліотекарем Університету св. Володимира М. Ернстом, або вченим С. Пташицьким. Цей каталог є детальним бібліографічним описом 4614 видань, що були передані до фундаментальної бібліотеки університету св. Володимира нащадками графів Хрептовичів. Каталог виконано в картковому варіанті на великих нестандартних картках розміром 17,8 x 11 см з детальним бібліографічним описом. Правильність бібліографічного опису було досягненням тогочасної бібліографії та книгознавства. У нижній частині картки у лівому кутку проставлений шифр книги. Окремо НББ було передано фотокопії рукописних каталогів з бібліотеки Хрептовичів «Biblioteka Veterum» та «Zebranie Biblioteki Polskiej». «Biblioteka Veterum» («Бібліотека древних») є бібліографічним описом римських та грецьких авторів латиною. Записи розташовані в хронологічному порядку (за датами видання книг та алфавітом авторів). Другий каталог – «Zebranie Biblioteki Polskiej» («Зібрання польської бібліотеки») – бібліографічний опис польських книг, розташованих в систематичному порядку (18 розділів), а також повнотекстові електронні копії 2 рукописів («Литовський статут» і «Записки Млечка») та книги С. Л. Пташицького (Щорсовская библиотека графа Литавора Хрептовича: краткие сведения о собрании рукописей / Сообщил С. Л. Пташицкий. – Москва, 1899. – 31 с.).

Кінцевим результатом співпраці між бібліотеками став випуск бібліографічних описів збережених книг та текстові електронні копії найбільш цінних документів на DVD «Книжкове зібрання роду Хрептовичів» (презентація відбулася 9 грудня 2009 р. в НББ)¹². Це фактично стало поверненням бібліотеки Хрептовичів до Білорусі та світової спільноти завдяки цифровим технологіям. У цьому виданні зібрано бібліографічні першоджерела, публікація яких відбувається шляхом надання повнотекстових цифрових копій друкованих та рукописних каталогів, описів, що відтворюють склад бібліотеки на початок XIX ст. Це два рукописні каталоги «Biblioteka Veterum», «Zebranie Biblioteki Polskiej», а також каталог рукописів з бібліотеки Хрептовичів, складений С. Л. Пташицьким. На жаль, DVD не вмістив бібліографічний опис всіх книг із родового зібрання Хрептовичів. Тому подано бібліографічний опис інкунабул, палеотипів, видань першої половини XVI–XVII ст. та видань друкарні Великого Князівства Литовського. DVD «Книжкове зібрання роду Хрептовичів» містить повнотекстові копії важливих рукописів («Другий Литовський статут (XVI ст.)» та «Нотатки М. Млечка (XVII ст.)»). Важливим стало і наукове супроводження публікації у вигляді генеалогічного дослідження історії роду Хрептовичів білоруським вченим Д. Карєвим та

дослідження історії та складу бібліотеки українською дослідницею Т. Мясковою.

Під час підготовки цього видання було проведено такі види робіт: виявлення колекції документів із бібліотеки Хрептовичів в НБУВ, складання списків, бібліографічний опис першоджерел, підготовка електронних копій документів, бібліографічна редакція оцифрованого масиву рукописів та каталогів, формування допоміжних покажчиків «Каталогу бібліотеки Хрептовичів», оброблення оцифрованого матеріалу (електронні копії титульних сторінок та рукописних книг), написання наукових статей, а також створення дизайну та оригінал-макету видання на DVD. Електронне видання об'ємом 1 Гб містить матеріал з історії бібліотеки Хрептовичів із Щорсів – однієї з найбільших приватних бібліотек на території Білорусі XVIII–XIX ст., а також повнотекстові електронні копії найбільш цінних документів. Результатом виконаного за підтримки ЮНЕСКО міжнародного проекту є перший бібліографічний матеріал у серії бібліографічної реконструкції родового зібрання Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів.

Таким чином, книжкове зібрання білоруських магнатів Хрептовичів, що має світове значення, буде не лише збережене для наступних поколінь, а й стане відкритим для широкого кола дослідників культури та науки, що дасть змогу продовжувати співпрацю з відтворення цифрової бібліотеки Хрептовичів із залученням до цієї роботи інших фондоутримувачів книжкових колекцій та зібрань, у складі фондів яких є документи із родової бібліотеки Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів. Буде створений електронний каталог усіх існуючих документів із родового зібрання Хрептовичів, що слугуватиме поштовхом для подальших наукових досліджень та розвитку наук книгознавчого циклу.

Примітки

¹ Komisja Edukacji Narodowej – державна освітня інституція в Речі Посполитій, створена у 1773 р. за ініціативою короля Станіслава-Августа Понятовського, своєрідне перше в Європі міністерство освіти. На Едукаційну комісію покладалося реформування системи освіти після ліквідації у 1773 р. ордену єзуїтів – головного осередку шкільної освіти в католицьких країнах. Чл. Е.к. були підканцлер Великого князівства Литовського Й. Хрептович, генерал земель Подільських кн. А. Чарторийський та ін. Літ.: *Lukaszewicz J. Historia szkół w Koronie i w Wielkiem księstwie Litewkiem aż do roku 1794*, t. 3. Poznań, 1851; *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej. 1773–1785*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973.

² У Великому князівстві Литовському (ВКЛ) – друга за значенням після маршалка урядова посада. В обов'язки канцлера литовського входило управління

державною законодавчою владою, а також контроль за виконанням законів, редагування листів і актів дипломатичного та внутрішнього характеру. Канцлер литовський брав участь у формуванні адміністративного апарату, очолював державний архів. Літ.: *Kutrzeba S. Historia ustroju Polski w zarysie*, t. 2 : Litwa. – Lwów, 1914; *Любавский М. К. Очерк истории литовско-русского государства до Люблинской унии включительно*. – М., 1915; Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. – К., 2002; *Лазутка С. Историческая роль Альбертаса Гоштаутаса в кодификации Первого Литовского Статута*. – В кн.: *Pirmasis Lietuvos Statutas: straipsniai rinkinys*. sudare Irena Valikonyte ir Lirija Steponavi... iene. – Vilnius, 2005.

³ Візитатор – інспектор (*авт.*).

⁴ Йозеф Анджей Залуський (1702–1774) – коронний референдарій, єпископ хелмінський та київський. Всі свої прибутки з польських та французьких абатств спрямовував на створення та розвиток бібліотеки, яка з часом стала публічною. Анджей Станіслав Залуський, брат Йозефа, відомий меценат та польський релігійний діяч, активно допомагав брату у створенні бібліотеки. В серпні 1747 р. за ініціативою братів Залуських в приміщенні Даниловичевського замку вперше в історії Польщі було відкрито публічну бібліотеку, яка з часом стане першою в світі і національною бібліотекою. Видатні польські вчені-бібліофіли зібрали унікальну колекцію, яка комплектувалась виключно на науковій основі. Бібліотека братів Залуських являла собою повний комплект книг польських та іноземних авторів з історії Польщі та максимальне зібрання усіх польських друкованих видань. Після смерті Й. Залуського бібліотека перейшла під протекторат польської держави і перебрала на себе функції національної бібліотеки. За складом та кількістю фондів бібліотека Залуських, що налічувала майже 300 тис. томів, 10 тис. рукописів і величезне зібрання гравюр, стояла на однаковому рівні з трьома найбільшими бібліотеками Європи того часу: Бібліотекою Британського музею у Лондоні, Національною бібліотекою у Парижі і Королівською бібліотекою у Мюнхені. Після взяття Варшави військами О. Суворова бібліотека Залуських як військовий трофей та на підставі указу Катерини II від 1795 р. з Варшави перевезена до Санкт-Петербурга, де стала основою Імператорської публічної бібліотеки. По дорозі до «Північної столиці» частина книг згнила та була розкрадена, згодом багато документів з'явилося на аукціонах. Серед приватних покупців бібліотеки Залуських був і Йоахим Литавор Хрептович. Вимоги Польщі щодо повернення бібліотеки до Варшави частково задовольнялися російським урядом у 1842 та 1863 рр. У 1925 та 1935 рр. заради поліпшення відносин з Польщею СРСР повернув значну частину бібліотеки Залуських у Варшаву. Переважна більшість бібліотеки Залуських була знищена німцями під час Варшавського повстання 1944 р. Зберегла лише частина бібліотеки Залуських (1800 рукописів та 30 тис. книг), які прийняла Національна бібліотека Польської Народної Республіки (Бібліотека Народова). Див.: *Моричева, М. Д. Библиотека Залуских и Российская национальная библиотека / М. Д. Моричева; [науч. ред. В. Н. Зайцев; ред. Г. В. Михеева]; Рос. нац. б-ка. – Санкт-Петербург : Рос. нац. б-ка, 2001. – 214 с. : ил.*

⁵ Эрст, Н. Библиотека графов Хрептовичей : к передаче ее Университету св. Владимира / Н. Эрст // Русский библиофил. – 1914. – № 6. – С. 21 ; *Syrokomla (Kondratowicz), W.* Nieman od zrobel djscia. – Wilno, 1861. – 1861. – S. 29–30.

⁶ Шумейко, М. К истории щорсовского библиотечно-архивного собрания графов Хрептовичей / М. Шумейко // Пам'ятки : археографічний щорічник / Український науково-дослідний інститут архівної справи. – Київ, 2008. – № 8. – С. 24–25.

⁷ Архив НБУВ, оп. 1, од. зб. 616, арк. 6–7 ; Архив НБУВ, оп. 1, од. зб. 623, арк. 78–127.

⁸ Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1941–1964. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 15–16; Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943). Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів. – Київ, 2004. – С. 657.

⁹ ЦДАВОВ України, ф. 3206, оп. 5, спр. 4, арк. 7.

¹⁰ Колесник, Е. А. Книжные коллекции ЦНБ АН УССР / Е. А. Колесник. – Киев, 1988. – Раздел 7 : Библиотека Хрептовичей. – С. 61.

¹¹ Голобуцький, П. В. Бібліотека Хрептовичів : люди, події, книги / П. В. Голобуцький // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2000. – Вип. 5. – С. 71–72.

¹² Ковальчук, Г., Муха, Л. Презентація електронного видання «Книжное собрание рода Хрептовичей» // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 1. – С. 56–58.

УДК 025.17:027.54(477)

Надія Мацібора,

зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ ЧАСОПИСІВ ПЕДАГОГІЧНОГО
І ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ
XIX – ПОЧАТКУ XX ст.
З ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті подано інформацію про галузевий ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, розповідь про окремі журнали означеного періоду, історико-бібліографічне дослідження часописів педагогічного і психологічного спрямування (1832–1917 рр.); методику дослідження цих документів і їх бібліографування.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, раритетні видання, педагогічна преса, часописи, історико-бібліографічне дослідження, допоміжні покажчики.

У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) зберігаються цінні раритетні видання XIX – поч. XX ст., успадковані з фондів бібліотеки Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1919), бібліотек земств, округів Харківської губернії, документи Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Серед унікальних видань – документи XVIII – поч. XX ст. з педагогіки, народної освіти, психології, історії, мово- і літературознавства, підручники, бібліографічні видання, довідники тощо. Унікальну колекцію становлять українські та російські часописи XIX – поч. XX ст. педагогічного і психологічного спрямування – невід'ємний складник національної культури, важливе документальне джерело історичної інформації. На сторінках цих видань зафіксовано не лише суспільно-політичне, економічне, культурне життя народів України, Росії, а й чимала кількість публіцистичних, наукових, науково-популярних, пізнавальних, просвітницьких праць, створених фахівцями з різних галузей знань. Значна частина цих матеріалів присвячена розвитку педагогічної думки та освіти. Вони були опубліковані у понад 200 періодичних виданнях педагогічного та психологічного змісту, які видавалися не лише в «підросійській» Україні,